

Edukacja dla bezpieczeństwa

Agnieszka ARAUCZ-BORUC
Jerzy KUNIKOWSKI

Nauczyciel edukacji dla bezpieczeństwa jako organizator procesu dydaktyczno- -wychowawczego

Education for security teacher
as the organizer of the educational
and teaching process

Słowa kluczowe: nauczyciel, edukacja dla bezpieczeństwa, dydaktyka, osobowość, kompetencje.

Key words: teacher, education for security, didactics, personality, competence.

Abstract. The contemporary role of a teacher and a tutor is not limited to indirect influence on the knowledge-pupil plane, contemporary teachers are autonomous individuals who teach and educate with their style and manner. The mere presence of the teacher in the school environment reminds pupils of what they have to do and how to behave. It is not therefore irrelevant what kind of an idea of a teacher and a tutor is shaped in the pupils' minds. The present education system imposes on teachers a variety of tasks connected with planning and organizing the education process including fulfilling different roles which, if performed appropriately, may contribute to the pupils' educational success.

Wprowadzenie. Nauczyciel to osoba, która jest wykwalifikowana do nauczania i wychowywania dzieci, młodzieży i dorosłych¹. Nauczyciel kształci, wychowuje, rozwija swoich uczniów. Na efektywność jego pracy ma wpływ program edukacji (zarówno kształcenia, jak i wychowania) oraz on sam jako organizator procesu dydaktyczno-wychowawczego. Literatura przedstawia nauczyciela jako odpowiednio przygotowanego specjalistę do pracy dydaktyczno-wychowawczej w instytucjach oświatowych – publicznych i niepublicznych (przedszkolach, szkołach różnych typów, pla-

¹ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987, s. 76.

cówkach pozaszkolnych)² lub jako wychowawcę – pracownika pedagogicznego powołanego na takie stanowiska w szkołach i innych placówkach szkoleniowych i oświatowych, wychowawczych, opiekuńczo-wychowawczych, leczniczych itp.³

Wszelkie systemy edukacyjne jednomyślnie dostrzegają i doceniają rolę nauczyciela w procesie edukacji, bowiem dobre kształcenie i dobre wychowanie może być dziełem dobrego nauczyciela – wychowawcy⁴. Idee dydaktyczne, cele, treści, metody i zasady kształcenia oraz wychowania nie działają automatycznie, lecz realizują się i ożywają dzięki działalności nauczyciela. Osoba i osobowość nauczyciela, jego przygotowanie i kwalifikacje zawodowe, autorytet i postawa ideowo-moralna odgrywają decydującą rolę w procesie nauczania i uczenia się. Nauczyciel jest bowiem organizatorem i kierownikiem, opiekunem procesu dydaktycznego⁵.

Myśl pedagogiczna zawsze wiele uwagi poświęcała osobie nauczyciela i jego roli. W miarę postępu badań pedagogicznych w czasach najnowszych zaczęły rozwijać się także badania naukowe nad nauczycielem i zagadnieniami zawodu nauczycielskiego, w związku z czym, od kilku dziesięcioleci mówi się o odrębnej gałęzi wiedzy o nauczycielu, jaką jest pedeutologia⁶. Początkowo badania nad osobą nauczyciela i jego kwalifikacjami koncentrowały się na tak zwanym talencie pedagogicznym decydującym o byciu dobrym nauczycielem, jednak trudności w zdefiniowaniu tegoż talentu oraz ustaleniu jego źródeł zniechęciły pedeutologów do poszukiwania ideału osobowego. Uwaga badaczy zaczęła skupiać się na kategorii bardziej praktycznej i mierzalnej, a mianowicie na przydatności zawodowej nauczyciela. Szala ciężkości i istotności została ewolucyjnie przesunięta z cech i dyspozycji wrodzonych na właściwości nabyte, na kwalifikacje⁷.

Misja nauczycielska nosi znamiona zarówno biologicznego mechanizmu trwania człowieka, jak również kulturowego systemu tworzenia, gromadzenia i utrwalania świata intelektualnych i duchowych wartości, dzięki którym ludzki gatunek nie tylko trwa, ale także rozwija się i zmienia. Tylko człowiek bowiem nabył w toku ewolucji umiejętność gromadzenia doświadczeń zbiorowych i spożytkowania doświadczeń gatunku dla jego rozwoju. Ten właśnie obszar działalności ludzkiej, który wyraża się w tworzeniu zbiorowej pamięci, selekcji i analizie owego kapitału pamięci i świadomości, przekazywaniu go kolejnym pokoleniom w celu wdrażania w praktykę i w celu przeobrażania świata – to działalność nauczycielska, którą opanował tylko człowiek i która jest fundamentem ludzkiej cywilizacji⁸.

² *Leksykon PWN – Pedagogika*, red. B. Milerski, B. Śliwowski, Warszawa 2000, s. 131.

³ *Ibidem*.

⁴ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 423.

⁵ *Pedagogika (podręcznik dla kandydatów dla nauczycieli)*, pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1980, s. 698.

⁶ *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 585.

⁷ K. Dymek-Balcerek, *Kompetencje pedagogiczne nauczyciela*, [w:] F. Szlosek, *Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce*, Radom 1995, s. 91.

⁸ T. Pilch, *Nauczyciel w historii i kulturze człowieka*, [w:] *Pedagog – jednej czy wielu dróg? Część 1. Pedagog w teorii*, red. T. Zacharuk, Siedlce 2005, s. 17.

Przedstawiając problematykę osoby nauczyciela w aspekcie teorii, spośród dużej ilości rozważań teoretycznych pragnę wskazać na poglądy J.Wł. Dawida⁹. Uważał on, iż głównymi elementami wpływu wychowawczego, który determinowany jest przez przymioty osobowe nauczyciela są: miłość dusz, skłonność do społecznego oddziaływania, a także zalety etyczne takie jak potrzeba doskonałości, poczucie odpowiedzialności, obowiązkowość, wewnętrzna prawdziwość, moralna odwaga. Poprzez „miłość dusz” autor rozumiał zachowania nauczyciela, w których tak silnie przejmował się on brakami wiedzy i wadami charakteru swych wychowanków, iż przeżywał je bardzo intensywnie, jakby to były jego wady i braki.

Z kolei M. Kreutz¹⁰ ową „miłość dusz” uzupełnia o następujące przymioty: radość, zyczliwość, chęć częstego obcowania z innymi, łagodna ocena, umniejszanie wad, a zwiększanie dodatnich stron. Poszerza to pojęcie, wskazując, iż nie można tak jak uczynił to Dawid ograniczać „miłości dusz” wyłącznie do sfery psychicznej człowieka, ale należy objąć nią także fizyczną naturę wychowanka.

M. Kreutz w tak rozumianym oddziaływaniu wyróżnia trzy elementy składowe: udzielanie wiadomości, informacji – czyli pouczanie, przekonywanie, nawracanie, narzucanie im swoich poglądów i wreszcie wywoływanie uczuć adekwatnych do własnych, związanych z tym samym przedmiotem, wzbudzanie stanów uczuciowych – zapału, niechęci, miłości, nienawiści. Kreutz w przeciwieństwie do Dawida wskazuje, iż dodatkowym elementem oddziaływania społecznego wydaje się być uczucie przyjemności i zadowolenia, które powinno następować przy realizacji określonych celów w trakcie działania. Wystąpienie tych uczuć wzmacnia dynamikę oddziaływań wychowawczych, które nie są w tym momencie odczuwane przez nauczyciela jako przykry obowiązek¹¹.

Interesującym zagadnieniem, o którym wspomina wielu teoretyków zajmujących się osobowością nauczyciela, jest talent pedagogiczny. W tym kontekście należy podkreślić poglądy Z. Mysłakowskiego¹², który za talent uważa, nie potencjalną stronę wszelkiej twórczości, czyli istniejące w człowieku możliwości twórcze, lecz stronę realizacyjną. Chodzi więc o urzeczywistnianie zamiarów twórczych, oparte na refleksji, doświadczeniu filogenetycznym czy osobniczym. Talent pedagogiczny jest taką wrodzoną dyspozycją, która w sposób szczególny sprzyja wypełnianiu zadań wychowawczych, zaś główną jego cechą jest kontaktowość, którą można określić jako plastyczność i żywość wyobraźni nauczyciela, instynkt rodzicielski, otwartość osobowości na zewnątrz.

Nieco odmienne ujęcie prezentuje S. Szuman, który talent traktuje jako zespół pewnych zdolności, które powodują, że w miarę rozwoju i zdobywanego doświadczenia nabywany jest **talent pedagogiczny**. W tym rozumieniu posiadanie konkretnej osobowości nie stanowi jeszcze o talencie pedagogicznym, ten bowiem nabywany jest

⁹ J.Wł. Dawid, *O duszy nauczycielstwa*, [w:] *Osobowość nauczyciela*. Pod red. W. Okonia, Warszawa 1959, s. 36.

¹⁰ J. Kreutz, *Osobowość nauczyciela wychowawcy*, [w:] *Osobowość nauczyciela*. Pod red. W. Okonia, Warszawa 1962, s. 45.

¹¹ Szerzej: *ibidem*.

¹² Z. Mysłakowski, *Co to jest „talent pedagogiczny”?*, [w:] *Osobowość nauczyciela...op. cit.*, s. 61.

w drodze własnego rozwoju. Oczywiście, aby ten talent wystąpił, potrzebne są specyficzne zdolności. Jedną z tych zdolności jest takt pedagogiczny, stanowiący dyspozycję wrodzoną, jest to pewna forma postępowania z ludźmi tak, aby ich nie urazić, aby zachować ich przychylność, oddziaływać na nich w taki sposób, jak się zamierza, a jednak nie wywołując zbytniego oporu. Zatem przez takt pedagogiczny należy rozumieć posiadanie wiedzy o tym, jak oddziaływać, co z siebie wydobyć, aby wywieść pożądane wrażenie na swoich wychowankach.

Kolejną wartością niezwykle istotną z punktu widzenia działań pedagogicznych, a zwłaszcza organizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego, jest **osobowość nauczyciela**. Osobowość najczęściej oznacza zespół stałych właściwości i procesów psychofizycznych, odróżniających daną jednostkę od innych, wpływający na organizację jej zachowania, a więc na stałość w nabywaniu i porządkowaniu doświadczeń, wiadomości i sprawności, w reagowaniu emocjonalnym w stosunkach z innymi ludźmi oraz na stałość w wyborze celów i wartości¹³.

Osobowość nauczyciela zajmuje znaczące miejsce w myśli pedeutologicznej, była i jest przedmiotem licznych refleksji teoretycznych i badań naukowych prowadzonych w różnych państwach, uczelniach, instytucjach naukowych i ciągle jest problemem aktualnym. Aktualność ta nabiera szczególnego znaczenia w okresach przełomów dziejowych, które wymagają na ogół zmian w strategii edukacyjnej. Wpływ osobowości nauczyciela na rozwój uczniów, na ich postawy i poglądy dostrzeżono stosunkowo dawno i skłoniła ona wielu pedagogów do badań poszukujących wzorca osobowości idealnego nauczyciela i do wyodrębnienia tych cech, które warunkują najbardziej efektywny wpływ nauczyciela na ucznia.

Problemy osobowości nauczyciela podejmowano w Polsce wielokrotnie, wielu wybitnych pedagogów i psychologów koncentrowało się wokół cech osobowości nauczyciela, które decydują o skutecznym wpływie na wyniki wychowania oraz wokół analizy czynników determinujących występowanie tych cech¹⁴. Poglądy na genezę cech osobowości nauczyciela nie były jednorodne, z całą pewnością można jednak powiedzieć, że w żadnym zawodzie, tak jak w zawodzie nauczyciela, osobowość człowieka nie odgrywa tak istotnej roli. Zawód nauczyciela polega bowiem na świadomym i zorganizowanym kształtowaniu osobowości wychowanka, dlatego też rezultaty jego pracy zależą w znacznym stopniu od osobistych **wartości nauczyciela**. Podkreślają to niemalże wszyscy pedeutolodzy, np. H. Kwiatkowska podaje, że „(...) osoba nauczyciela przesądza o jakości szkoły i jest w najwyższym stopniu sprawczym czynnikiem rozwoju ucznia. Działanie nauczyciela na rzecz zmiany rozwojowej ucznia jest tym bardziej skuteczne, im bardziej nauczyciel sam podlega procesom rozwojowym, im bardziej świadomy jest siebie”¹⁵. Podobnie wypowiada się wielu innych pedeutologów. Zdaniem J. Kuźmy „(...) nauczyciel poprzez swoją osobowość, metody wychowawcze oraz grupę klasową, której członkiem jest uczeń, kształtuje

¹³ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, op.cit., s. 21.

¹⁴ Z. Kosyrz, *Osobowość wychowawcy. Być wychowawcą w zmiennych i dynamicznych warunkach życia społecznego*, Warszawa 2005, s. 18.

¹⁵ H. Kwiatkowska, *Edukacja nauczycieli. Konteksty – kategorie – praktyki*, Warszawa 1997, s. 52.

jego potrzeby, postawy społeczne oraz obraz własnej osoby i związaną z nią samoocenę¹⁶.

Nauczyciel i wychowawca nie jest więc tylko pośrednikiem między wiedzą a uczniem, ale autonomiczną jednostką, która uczy i wychowuje swoim stylem i osobowością. Sama obecność nauczyciela w środowisku uczniowskim przypomina im, co mają robić i jak się mają zachowywać. Nie jest więc bez znaczenia, jaki obraz nauczyciela-wychowawcy kształtuje się w świadomości uczniów¹⁷.

Na osobowość nauczyciela składają się cechy charakterystyczne dla każdej jednostki ludzkiej, jak i właściwości niezbędne dla skutecznego wykonywania tylko tego zawodu. Wśród tej pierwszej grupy cech znajdują się przede wszystkim te, które powinny charakteryzować człowieka jako istotę społeczną, czyli: pracowitość, solidność, wytrwałość, opanowanie itp. Natomiast w drugiej grupie umiejscowić należy te właściwości, które dotyczą jego działalności dydaktycznej i wychowawczej.

Rola nauczyciela we współczesnym systemie dydaktyczno-wychowawczym.

Postęp cywilizacyjny, technologiczny i naukowy, którego jesteśmy świadkami, sprawia, że rola współczesnego nauczyciela, w tym również, a nawet przede wszystkim, nauczyciela edukacji dla bezpieczeństwa, ulega diametralnej zmianie. W obecnie wdrażanych koncepcjach edukacyjnych rola nauczyciela jest zdecydowanie mniej wyeksponowana, za to bardziej złożona i odpowiedzialna. Z tak zwanego podstawowego źródła wiedzy staje się on organizatorem procesu dydaktycznego, koordynatorem wszelkich działań uczniów¹⁸. Wynika to między innymi z tego, iż współczesnym uczniom niezbędny jest „nauczyciel-przewodnik”, „nauczyciel-mistrz”, tłumaczący zasady i reguły budowania wiedzy i mądrości z otaczających nas informacji. Nauczyciel ma pomagać uczniom w rozwiązywaniu problemów, wykorzystywać twórcze metody nauczania i prowadzić uczniów, te właśnie umiejętności są szczególnie ważne w nauczaniu *edukacji dla bezpieczeństwa*, gdzie celem nauczania jest zapoznanie uczniów z określoną wiedzą, ale przede wszystkim kształtowanie poglądów i postaw proobronnych, które z kolei stanowią podstawę właściwych zachowań w sytuacjach zagrożenia¹⁹.

Nauczycielowi stawia się wiele różnych zadań w zakresie planowania i organizowania procesu dydaktyczno-wychowawczego, tym samym powierza się mu pełnienie w szkole wielu różnych ról, które odpowiednio realizowane mogą przyczynić się do sukcesu edukacyjnego uczniów. Współczesny **nauczyciel edukacji dla bezpieczeństwa** powinien pomagać uczniom wykorzystywać dostępne źródła informacji, narzę-

¹⁶ Szerzej: J. Kuźma, *Nauczyciel przyszłej szkoły*, Kraków 2000.

¹⁷ Por. K. Żegnałek, *Oczekiwania uczniów wobec osobowości nauczyciela*, [w:] Podlaskie Zeszyty Pedagogiczne, Nr 10, Siedlce 2004, s. 221.

¹⁸ Szerzej: J. Zieliński, *Kompetencje nauczycieli przysposobienia obronnego w aspekcie przygotowania ich do stosowania nowoczesnych metod i środków dydaktycznych*, [w:] *Kształcenie nauczycieli przysposobienia obronnego w polskich uczelniach. Stan obecny i perspektywy*, red. Z. Kwiasowski, Kraków 2007, s. 61.

¹⁹ Ibidem.

dzia medialne, a także efektywnie organizować proces kształtowania własnej wiedzy przy ich pomocy.

Biorąc pod uwagę, że osobowość zawodowa jednostki kształtuje się na bazie osobowości jako takiej, można powiedzieć, że stanowi jej specyficzne ukierunkowanie w zakresie czynności zawodowych. Systematycznie powtarzane działania zawodowe i osiągnięte wyniki wpływają na psychikę jednostki i powodują jej rozwój, następstwem czego jest osobowościowe ukierunkowanie zawodowe. W. Szewczyk podkreśla, że to, co najbardziej ustala osobowość człowieka i realizuje się przez główne cele życiowe, wynika z jego pracy zawodowej²⁰. Uzupełnieniem tego poglądu jest stwierdzenie, że praca zawodowa staje się główną treścią życia człowieka ze względu na powstawanie i zaspokajanie potrzeb materialnych, duchowych i pozycję społeczną²¹.

Wobec powyższego nauczyciel powinien starać się wychowywać ucznia, oddziaływać na niego, próbując mu zaimponować nie tylko wiedzą, ale i osobowością. Musi zjednać sobie młodzież, nie zapominając o właściwej relacji mistrza i podopiecznego. Powinien umieć być zarówno wzorem dla młodzieży, jak również rozmawiać z nią, być wymagającym, ale również razem śmiać się i bawić. Całokształt pracy nauczyciela ma wpłynąć na kształtowanie wartościowego, odpowiedzialnego i rozumnego człowieka.

Czasy współczesne charakteryzują takie zjawiska jak: eksplozja informacji, wzrost aspiracji edukacyjnych młodzieży, szybki postęp techniczny. Pamiętać jednak należy, że **zmienia się także rola nauczyciela**. Przed nauczycielami stają trudniejsze niż kiedykolwiek zadania, pracując bowiem w ustawicznie zmieniających się warunkach, muszą oni skupiać uwagę zarówno na własnej pracy dydaktycznej, jak też przejawiać postawę refleksyjną, innowacyjną i twórczą. Interesujące w tym względzie jest podejście St. M. Kwiatkowskiego²², który wskazuje na fakt ciągłego procesu istotnych i nieodwracalnych przemian społecznych, które niosą potrzeby ustawicznego doskonalenia zawodowego.

Można zatem zaryzykować stwierdzenie, że niejeden nauczyciel dopatrzyłby się w swojej pracy pedagogicznej braku refleksyjności lub zachowań rutynowych. Z pewnością sytuacja taka spowodowana jest, między innymi, brakiem czasu, słabym wyposażeniem szkół, brakiem środków dydaktycznych, brakiem ambicji zawodowych czy wypaleniem zawodowym. Należy jednak uświadomić sobie, że współczesny nauczyciel nie może poddać się sile schematów społecznych, bezrefleksyjnemu naciskowi zdarzeń. Z myślą o przyszłych pokoleniach nauczyciele mają bowiem obowiązek być twórczymi, czynnymi w motywacji, uczuciach i działaniu, bo tylko taka postawa gwarantuje osiągnięcie sukcesów w pracy pedagogicznej.

Twórczy nauczyciel to taki, który nie hamuje uczniów, ale zmusza ich do myślenia i prawdziwej pracy, swoją własną postawą pokazuje uczniom pracę, zachęca ich do szukania, dążenia i odkrywania ciekawostek w wiedzy, życiu i świecie. Do najbar-

²⁰ Zob. W. Szewczuk, *Psychologia*, Tom 2, Warszawa 1966, s. 396.

²¹ Por. J. Kozłowski, *Organizacja i doskonalenie pracy nauczyciela*, Warszawa 1967, s. 3.

²² Zobacz: St.M. Kwiatkowski, *Wyznaczniki drogi zawodowej*, [w:] „Edukacja ustawiczna dorosłych” 2017, nr 4, s. 148–156.

dziej poszukiwanych cech nauczyciela twórczego należałoby zaliczyć: umiejętność zainteresowania realizowanym przedmiotem, przejrzystość przekazywania wiedzy, umiejętność nawiązywania kontaktów z uczniami.

Kompetencje²³, profesjonalizm i oddanie, których wymaga się od nauczycieli, nakładają na nich ogromną odpowiedzialność. Żąda się od nich wiele, a potrzeby, jakie trzeba zaspokoić, wydają się nie mieć granic²⁴. Tylko nauczyciel otwarty, wrażliwy i wyposażony w umiejętność stawiania pytań pod adresem świata, w postawę tak zwanej ciekawości świata może realizować edukację typu inspirującego, kreatywnego, stymulującego młodzież do własnych osiągnięć twórczych²⁵.

Takim właśnie nauczycielem, ze względu na interdyscyplinarność przedmiotu, powinien być **nauczyciel edukacji dla bezpieczeństwa**, którego rola w systemie nauczania szkolnego jest niezwykle ważna. Chcąc sprostać współczesnym wymaganiom w zakresie problematyki bezpieczeństwa, nauczyciel *edukacji dla bezpieczeństwa* powinien posiadać wiedzę ogólną na poziomie odpowiadającym aktualnemu stanowi nauki oraz gruntowne przygotowanie ze wszystkich dziedzin szeroko rozumianej edukacji dla bezpieczeństwa, określone programem nauczania. Zasadna jest również znajomość tych dziedzin wiedzy, które pozwalają ujmować proces dydaktyczno-wychowawczy na tle szerszych uwarunkowań społecznych, gospodarczych, obronnych i ogólnoludzkich kraju²⁶. Powyższe wymagania nie stoją w sprzeczności z ogólnym modelem osobowym nauczyciela, ukierunkowują jedynie bardziej sferę kwalifikacji ogólnych i zawodowych. Ukazują również, że nauczyciel *edukacji dla bezpieczeństwa* we współczesnej szkole to osoba wykształcona, dbająca o systematyczne poszerzanie swojej wiedzy, uczestnicząca w różnych formach kształcenia zawodowego, to osoba, która troskę o wysoki poziom wiedzy własnej traktuje jako ważny cel życiowy. W odniesieniu do uprawnień i kompetencji zawodowych nauczyciela, w tym również nauczyciela *edukacji dla bezpieczeństwa*, istotne jest, aby podążały one za zmianami zachodzącymi w ogólnej koncepcji kształcenia i wychowania, a także pozwalały nauczycielowi być organizatorem oraz wykonawcą procesu dydaktyczno-wychowawczego w klasie w sposób ciągły²⁷.

Nauczyciel *edukacji dla bezpieczeństwa* odpowiedzialny jest również za wyposażenie uczniów w wiadomości i umiejętności niezbędne w warunkach zagrożenia czasu pokoju i okresu wojny. Często bowiem z uwagi na charakter zajęć i problematykę w nich zawartą, właśnie z postawą nauczyciela *edukacji dla bezpieczeństwa* uczniowie wiążą swój wzorzec wychowawczy.

²³ Szerzej: A. Araucz-Boruc, *Bezpieczeństwo i obronność w edukacji młodzieży*, Siedlce 2015, s. 104–114; K. Symela, *Tworzenie standardów kwalifikacji/kompetencji zawodowych oraz zbiorów informacji o zawodach* – wykład Stefana M. Kwiatkowskiego, [w:] „Edukacja ustawiczna dorosłych” 2017, nr 4, s. 169–178.

²⁴ G. Cęcelek, *Nauczyciel wobec edukacyjnych wyzwań współczesnej rzeczywistości*, [w:] *Pedagog – jednej czy wielu dróg? Część 1. Pedagog w teorii*, red. T. Zacharuk, Siedlce 2005, s. 101.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Por. R. Kalinowski, *Nauczyciel przysposobienia obronnego w szkole wyższej*, [w:] red. Z. Kwiasowski, *Kształcenie nauczycieli przysposobienia obronnego w polskich uczelniach. Stan obecny i perspektywy*, Kraków 2007, s. 53.

²⁷ Zob. J. Kunikowski, *Zawód nauczyciela i wychowawcy*, „Edukacja i dialog” 2005, nr 3, s. 27.

Każdego nauczyciela, w tym także nauczyciela *edukacji dla bezpieczeństwa*, cechować powinien przede wszystkim takt pedagogiczny. W dokumentach normatywnych można przeczytać, iż „...nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, a także szanowania godności osobistej ucznia”²⁸. Należy przez to rozumieć głęboką wrażliwość na wszelkie potrzeby i problemy, panowanie nad sobą w każdej sytuacji, a także poszanowanie drugiego człowieka. Nauczyciel nie powinien przechodzić obojętnie obok spraw młodzieży, nie interesować się jej problemami, czy być tylko ich zwierzchnikiem. Powinien bowiem także posiadać wiedzę merytoryczną w swoim przedmiocie, powinien wiedzieć, jak uczyć oraz umieć uczyć i nauczać²⁹. Nauczyciel *edukacji dla bezpieczeństwa*, jak żaden inny nauczyciel, powinien być w równym stopniu dydaktykiem i wychowawcą.

Należy w tym miejscu wyraźnie podkreślić, iż na efekty uczenia się uczniów, także w zakresie przygotowania obronnego, w dużym stopniu wpływają określone właściwości osobowe nauczyciela. Wśród wielu cech osobowościowych nauczyciela *edukacji dla bezpieczeństwa* wyróżnić można zaangażowanie społeczne, wartości moralne, przestrzeganie praw i norm współżycia, zainteresowanie przedmiotem, sprawiedliwość, wysokie kwalifikacje pedagogiczne, zdolności organizacyjne i kierownicze oraz sprawność działania. Przez zaangażowanie społeczne i wartości moralne należy rozumieć gotowość do wykonywania zadań nałożonych przez państwo, władze resortowe i szkołę oraz pełną ich akceptację, a także aktywny udział w ich realizacji, zaangażowanie w procesy przemian i przeobrażeń społecznych kraju. Słuszne zatem wydaje się stwierdzenie, że postawy wychowanków są w pewnym stopniu odbiciem postaw nauczycieli.

Przestrzeganie praw i norm współżycia poprzez własną wzorową postawę jest również ważną cechą osobową nauczyciela.

Poza wszystkim, nauczyciel *edukacji dla bezpieczeństwa* winien lubić przedmiot, którego naucza, a także interesować się nim w szerszym kontekście. Szczególne zainteresowania powinny wynikać z jego specyfiki: złożoności, rozciągłości treści, różnorodności tematyki, interdyscyplinarności, zachowania szczególnego bezpieczeństwa przy realizacji niektórych zagadnień, posiadania dodatkowych umiejętności i kompetencji (np. w zakresie nauczania pierwszej pomocy przedmedycznej), dążenia nauczyciela do wypracowania własnych postaw patriotycznych i postępowych oraz wpływania na analogiczne postawy młodzieży.

Szczególnie cenioną przez młodzież cechą nauczyciela jest sprawiedliwość, i chociaż nie jest to cecha, którą widzą uczniowie wyłącznie u nauczyciela *edukacji dla bezpieczeństwa*, to jej znaczenie u tego właśnie nauczyciela nabiera szczególnego wymiaru. Obiektywne i równe traktowanie wszystkich uczniów stwarza uczniom jednakowe szanse, mobilizuje do pracy, wzmaga ich aktywność a jednocześnie sprawia, że nauczyciel czuje się wśród młodzieży rzeczywiście autorytetem. Sprawiedliwość nauczyciela *edukacji dla bezpieczeństwa*, podobnie jak każdego innego nauczyciela,

²⁸ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. nr 95, Art. 4.

²⁹ Por. R. Kalinowski, *Nauczyciel...* op. cit.

nie wyklucza innej cechy osobowej, jaką jest surowość wymagań. Podkreślić jednak należy, że w pracy pedagogicznej surowość wymagań nie może wynikać z autokratycznie narzuconych wymogów nauczyciela. Powinna być wynikiem respektowania norm przyjętych i akceptowanych przez zainteresowane strony, a także stosowanych zasad i przepisów bezpieczeństwa. Sprawiedliwość nauczyciela wspomagają cechy związane z wysokimi kwalifikacjami pedagogicznymi, takimi jak gruntowna wiedza ogólna i specjalistyczna oraz umiejętność przekazywania tej wiedzy uczniom, a także umiejętność jej egzekwowania.

Nie mniej ważną cechą nauczyciela *edukacji dla bezpieczeństwa* są wysokie zdolności organizacyjne i kierownicze niezbędne w koordynowaniu pracy wszystkich uczniów klasy i szkoły, ponieważ nauczyciele ci w większości szkół odpowiadają także za przygotowanie i przeprowadzenie ceremonii szkolnych. Sprawność działania, jako jedną z cech osobowych nauczyciela, tworzą: umiejętności metodyczne wyrażające się stosowaniem właściwych kryteriów doboru treści nauczania oraz zasad, metod i form nauczania *edukacji dla bezpieczeństwa*, umiejętności organizacyjne wyrażające się obsługą dydaktycznych środków technicznych i sprzętu na lekcjach, oraz oczywiście umiejętności społeczne i pedagogiczne. Pozyskanie wymienionych cech sprawi, że nauczyciel *edukacji dla bezpieczeństwa* będzie potrafił nauczać i sprawi, że uczniowie będą uczyć się z przyjemnością.

Podsumowanie. Powyższe treści wskazują, że zarówno szkoła, jak i uczniowie potrzebują nauczyciela twórczego, kreatywnego, otwartego na zmiany i doskonalenie. Taki nauczyciel to z reguły człowiek aktywny, niezależny, kreatywny, niezadowolający się połowicznymi rozwiązaniami, wewnątrznie zdyscyplinowany, mający silną motywację i zapał do pracy, ciągle modyfikujący formy i metody swojej pracy³⁰.

Kwalifikacje zawodowe nauczycieli od dawna są i zapewne będą przedmiotem nie tylko refleksji, ale także konkretnych działań prowadzących do ich doskonalenia. Rolę i znaczenie kwalifikacji pedagogicznych podkreślano wielokrotnie w dalszej i bliższej przeszłości. Pomimo iż zawód nauczyciela jest „urzędem największego trudu”, również jest to zawód najznakomitszy, bowiem jego powołaniem jest udzielać największych umiejętności, kształcić do wszystkiego, co w życiu potrzebne, wszechstrajając nauki niezbędne dla prowadzenia spraw publicznych³¹.

Uwzględniając dynamiczny charakter działalności dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela, można stwierdzić, że tylko permanentna analiza rzeczywistości edukacyjnej i życia szkoły może stać się podstawą rzetelnego projektowania procesu kształcenia oraz doskonalenia przyszłych pedagogów. Zaprezentowane rozważania wskazują także na potrzebę ukierunkowanego przygotowania nauczycieli, w tym między innymi na zwiększenie pedagogicznego potencjału ich kwalifikacji, który umożliwi skuteczniejsze funkcjonowanie w ciągle zmieniającej się rzeczywistości społecznej i zawodowej.

³⁰ Szerzej: R. Kalinowski, *Nauczyciel...* op. cit.

³¹ Zob. A. Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, Warszawa 1953.

Bibliografia

1. Araucz-Boruc A., *Bezpieczeństwo i obronność*, Siedlce 2015.
2. *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993.
3. Kosyrz Z., *Osobowość wychowawcy. Być wychowawcą w zmiennych i dynamicznych warunkach życia społecznego*, Warszawa 2005.
4. *Kształcenie nauczycieli przysposobienia obronnego w polskich uczelniach. Stan obecny i perspektywy*, red. Z. Kwiasowski, Kraków 2007.
5. Kunikowski J., *Zawód nauczyciela i wychowawcy*, „Edukacja i dialog” 2005, nr 3.
6. Kuźma J., *Nauczyciel przyszłej szkoły*, Kraków 2000.
7. Kwiatkowska H., *Edukacja nauczycieli. Konteksty – kategorie – praktyki*, Warszawa 1997.
8. Kwiatkowski St.M., *Wyznaczniki drogi zawodowej*, [w:] „Edukacja ustawiczna dorosłych” 2017, nr 4.
9. *Leksykon Pedagogika*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000.
10. Matuszewski M., Reykowski J., Tomaszewski T., *Psychologia jako nauka o człowieku*, Warszawa 1967.
11. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
12. Okoń W. (red.), *Osobowość nauczyciela*, Warszawa 1959, 1962.
13. *Pedagog – jednej czy wielu dróg? Część 1. Pedagog w teorii*, red. T. Zacharuk, Siedlce 2005.
14. *Pedagogika (podręcznik dla kandydatów dla nauczycieli)*, pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1980.
15. Symela K., *Tworzenie standardów kwalifikacji/kompetencji zawodowych oraz zbiorów informacji o zawodach – wykład Stefana M. Kwiatkowskiego*, [w:] „Edukacja ustawiczna dorosłych” 2017, nr 4.
16. Szlosek F., *Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce*, Radom 1995.

prof. dr hab. Jerzy KUNIKOWSKI

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
jerzy.kunikowski@uph.edu.pl

dr Agnieszka ARAUCZ-BORUC

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
agnieszka.araucz-boruc@uph.edu.pl